ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΡΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΗΙ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ, π. Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΛΕΞΙΟΥ ΖΑΜΑΡΙΟΥ Διευθυντοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλιππουπόλει, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Δ. ΓΡΑΦΕΙΑΔΟΥ, ὑποδ. τοῦ Ὀρφανοτροφείου Χατζηκώστα

ΕΝ ΤΗΙ ΗΜΕΔΑΠΗΙ
Συνδρομὴ ἐτησία προπληρωτέα
δραχ. 6
Παρακαλοῦμεν τοὺς καθυστεροῦντας νὰ ἀποστείλωσιν αὐτὴν ἐν συστημένῃ ἐπιστολῇ.

ΥΠΟ
Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΑ: Ὁδὸς Ἀναγνωστοπούλου ἀριθ. 16.

ΕΝ ΤΗΙ ΑΛΛΟΔΑΠΗΙ
Συνδρομὴ ἐτησία προπληρωτέα
φρ. χρ. 7
Ἀποστέλλεται διὰ συστημένης ἐπιστολῆς εἰς μονόγροσσα γραμματόσημα Τουρκίας (5 γρ. 1 φρ.

Ἀριθ. 18 Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Νοεμβρίου 1893. Ἔτος Β'.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ: Βιογραφία Ῥουσσῶ (συνέχεια καὶ τέλος).— Ἐπιστολαὶ Κεφαλλήνων δημοδιδασκάλων καὶ ἀπόκρισις πρὸς αὐτάς.— Ἐξομολόγησις εὐγνωμοσύνης.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΡΟΥΣΣΩ

(Συνέχεια καὶ τέλος)

Ἡ πρότασις αὕτη ἐφάνη λίαν ἐξευτελιστικὴ εἰς τὸν Ῥουσσῶ, ἐν τούτοις ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ καὶ τὸ νέον τοῦτο σχέδιον εἰς ἐνέργειαν. Διὸ ἐπεσκέφθη τὴν κ. Βευζεμβάλη καὶ τὴν κόρην αὐτῆς κ. Βρόγλη. Εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν ἠσθάνθη ὁ Ῥουσσῶ ὅτι δὲν εἶχε τὴν εὐκολίαν νὰ κινῆται ἐν τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ τάξει τῆς κοινωνίας, ὅπου ἐπεκράτει τὸ λεπτὸν πνεῦμα καὶ ἡ εὐτράπελος ὁμιλία ἄνευ βεβαίως βαθύτητός τινος. Καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸς ἐσιώπα. Μόνον μετὰ τὸ δεῖπνον ἀνέγνωσε μετὰ τέχνης ποιητικήν τινα ἐπιστολήν, ἣν εἶχε συντάξῃ αὐτὸς ἀπεικονίζων τὸν βίον του καὶ ἐν ᾗ ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ κολακεύῃ τοὺς μεγάλους, καὶ ὅτι ἡ εἰρήνη τῆς ψυχῆς, πρὸς ἣν τείνει εἶναι ἡ μόνη καὶ ἀληθινὴ παρηγορία τοῦ σοφοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔκαμεν αἴσθησιν καὶ συνεκίνησε τοὺς ἀκροατὰς μάλιστα δὲ τὰς κυρίας μέχρι δακρύων.

Διὰ τῶν κυριῶν τούτων ἐγνωρίσθη ὁ Ῥουσσῶ καὶ εἰς τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν ἐν Βενετίᾳ, ὅστις προσέλαβεν αὐτὸν ἐκεῖ γραμματέα τῆς πρεσβείας, ἀλλὰ δι' ὀλίγον χρόνον· διότι ὁ Ῥουσσῶ ἐλθὼν εἰς ἔριδα πρὸς τὸν προϊστάμενόν του, ὅστις ἦτο εἰς ἄκρον φιλάργυρος, ἀπότομος καὶ ἀμαθής, ἐπανέκαμψεν εἰς Παρισίους χωρὶς νὰ ἀναμείνῃ μάλιστα τὴν ἀποδοχὴν τῆς παραιτήσεώς του καὶ ἀπεφάσισεν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ δεχθῇ ποτε θέσιν, ἥτις τὸν καθίστα ὑποχείριον τῶν ἄλλων.

Ἐν Παρισίοις ἔζη μετὰ τοῦ Ἱσπανοῦ φίλου του Ἀλτούνα, ὃν εἶχε γνωρίσῃ ἐν Βενετίᾳ καὶ ὅστις μάλιστα ἀπελθὼν ἐκ Παρισίων ἐκάλεσεν τὸν Ῥουσσῶ εἰς Ἱσπανίαν, ἵνα ζήσουν ὁμοῦ εἰς τὰ κτήματά του. Ἀλλ' ὁ Ῥουσσῶ δὲν ἐδέχθη τοῦτο. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀλτούνα ὁ Ῥουσσῶ κατῴκησεν εἰς ξενοδοχεῖόν τι, ἔνθα ὑπηρέτει ἡ Θηρεσία Βασσέρα. Πρὸς τὴν κόρην ταύτην ἠσθάνθη ὁ Ῥουσσῶ ζωηρὰν κλίσιν καὶ ἐνυμφεύθη αὐτήν. Ἤδη δὲ ἐπεδόθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μουσικὴν καὶ ἐν διαστήματι ὀλίγου χρόνου ἔφερεν εἰς πέρας τὸ μελόδραμά του Les Muses galantes ἤτοι αἱ ἐρωτότροποι Μοῦσαι, ὅπερ παρεστάθη ἐν ἰδιωτικοῖς ᾠδείοις, ἐπρόκειτο δὲ νὰ παρασταθῇ καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀλλ' ἐματαιώθη τοῦτο διὰ τῶν κατακρίσεων τοῦ μουσικοῦ Ῥαμῶ, ὅπερ εὐχαρίστησε τὸν Ῥουσσῶ, ὅστις ἠσθάνετο ὡσαύτως τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἔργου του. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο ἔργον του «Αἱ ἑορταὶ τοῦ Ῥαμίρου», ὅπερ παρεστάθη ἀνωνύμως κατεκρίθη. Νῦν δὲ εὑρίσκετο ὁ Ῥουσσῶ ἐν μεγάλῃ οἰκονομικῇ ἀπορίᾳ ἔχων μάλιστα νὰ διαθρέψῃ γυναῖκα καὶ συγγενεῖς τῆς γυναικός, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ θέσιν ἰδιωτικὴν παρὰ τοῖς κ.κ. Δουπίνῳ καὶ Φραγκελίνῳ μὲ μισθὸν 900 φράγκων ἐτησίως. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὑρισκόμενος παρέδωκε τὰ τέκνα του πάντα τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου νὰ ἀνατραφῶσιν εἰς τὸ βρεφοκομεῖον, ὃ κατόπιν μεταμέλεται πικρῶς, καὶ δι' ὃ κατεκρίθη καὶ δικαίως ἀπηνῶς παρὰ τῶν ἐχθρῶν του καὶ φίλων.

Διὰ τῆς κ. Δουπίνου ἐγνώρισεν ὁ Ῥουσσῶ καὶ ἄλλας εὐγενεῖς οἰκογενείας, μάλιστα δὲ τὴν κ. Ἐπιναὶ καὶ τὴν κόμισσαν κ. Χουδετότου. Ἰδιαιτέρως δὲ νῦν συνανεστρέφετο μὲ τοὺς διαπρέποντας τότε λογίους τῆς Γαλλίας, οἷον μὲ τὸν Διδερότον, Κονδιλάκον καὶ Δαλαμβέρτον, ἀνέλαβε δὲ καὶ νὰ συμπράττῃ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ παρ' αὐτῶν ἐκδιδομένῳ ἐγκυκλοπαιδικῷ λεξικῷ συγγράφων τὰ ἐν αὐτῷ μουσικὰ ἄρθρα. Ὁ Διδερότος εἶχε φυλακισθῇ ἐν τῷ πύργῳ τῆς Βινσέννης, κώμης ἀπεχούσης μόλις δύο μίλια τῶν Παρισίων διὰ τὸ σύγγραμμά του. «Lettres sur les aveugles à l' usage de ceux qui

voient=ἐπιστολαὶ περὶ τῶν τυφλῶν πρὸς χρῆσιν τῶν ὁρώντων».

Ὁ Ῥουσσῶ καθ' ἡμέραν ἐπεσκέπτετο τὸν φίλον του καὶ προσεπάθει διὰ παντοίων μέσων νὰ τὸν ἐξαγάγῃ τῆς φυλακῆς, δὲν ἐδίστασε δὲ νὰ προσπέσῃ καὶ πρὸς τὴν εὐνοουμένην τοῦ βασιλέως τὴν κόμισσαν Πομπαδούρου. Μίαν δὲ ἡμέραν, ἐν ᾧ μετέβαινεν πεζὸς πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Διδερότου εἰς Βινσέννην, καὶ περιπατῶν ἐξεφύλλιζε περιοδικὸν τὸν «Ἑρμῆν τῆς Γαλλίας», προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του προκήρυξις ἀγωνισματός τινος τῆς ἀκαδημίας τῆς Διζῶνος ἔχουσα ὡς ἐξῆς. «Ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν συνετέλεσε νὰ διαφθαρῶσι ἢ νὰ καθαρθῶσι τὰ ἤθη; Ὡς ἀνέγνωσεν τοῦτο ὁ Ῥουσσῶ, ἐνεφανίσθη αὐτῷ αἴφνης, ὡς λέγει, νέος κόσμος καὶ ἐγένετο ἄλλος ἄνθρωπος. Μυριάδες σκέψεων ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον εἰς τὴν ψυχήν του, οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας του ἔγιναν συχνότεροι, καὶ διατελῶν ἐν μεγάλῃ συγκινήσῃ κατεκλίθη ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν κάτω ἑνὸς δένδρου, ὅτε δὲ ἐσηκώθη παρετήρησεν ὅτι τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ γελέκου του ἦτο διάβροχον ὑπὸ τῶν δακρύων, ἃ κρουνηδὸν ἔρρευσαν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του χωρὶς νὰ τὸ αἰσθανθῇ. Λέγει ὅτι ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔγραφεν ὅσα τότε ἠσθάνθη, πόσον σαφῶς θὰ ἀπεκαλύπτοντο αἱ ἀντιφάσεις τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, μὲ ποίαν δύναμιν θὰ ἀπεδεικνύοντο αἱ καταχρήσεις τῶν θεσμῶν ἡμῶν, μὲ πόσην ἐνάργειαν θὰ ἐδεικνύετο ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει καλὸς καὶ ὅτι γίνεται κακὸς διὰ τῶν θεσμῶν τούτων. Ὅ,τι ὁ Ῥουσσῶ ἐνταῦθα ἠσθάνθη καὶ διενοήθη ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς πραγματείας του «Sur l'inégalté καὶ τοῦ Αἰμιλίου. Ὁ Διδερότος, πρὸς ὃν ἀνέγνωσε τὸν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην συνταχθέντα λόγον τοῦ Φαβρικίου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τὸν ἐθάρρυνε νὰ μετάσχῃ τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ὁ Ῥουσσῶ ἐπεδόθη εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς Ἀκαδημίας μετ' ἐπιμελείας ἀξιοθαυμάστου. Πρὸς σύνταξιν τῆς πραγματείας του διήγαγε πολλὰς νύκτας ἄϋπνος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης πλαγιάζων περὶ αὐτῆς ἐσκέπτετο καὶ ἐκ τῆς κλίνης τῇ πρωΐᾳ ἐγειρόμενος ὑπηγόρευεν εἰς τὴν πενθερά του νὰ γράφῃ τὰς σκέψεις του. Καὶ οὕτω προέκυψε σύγγραμμα, ὅπερ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἰδίου ἦτο μεστὸν δυνάμεως καὶ θερμότητος, ἀλλ' ἐστερεῖτο τάξεως καὶ λογικῆς ἀλληλουχίας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Διζῶνος, χωρὶς νὰ ἐλπίζῃ νὰ βραβευθῇ. Πολὺς παρῆλθε χρόνος καὶ ὁ Ῥουσσῶ σχεδὸν εἶχε λησμονήσῃ τὸ ἔργον, ὅτε τῷ 1750 μανθάνει ὅτι ἔλαβε τὸ βραβεῖον. Τότε ὁ Διδερότος συνεβούλευσε τὸν Ῥουσσῶ νὰ ἐκδώσῃ τὸ σύγγραμμα, ἵνα ἀναγνώσῃ καὶ ὁ ἄλλος κόσμος. Ἡ ἐπιτυχία δὲ ὑπερέβη πᾶσαν προσδοκίαν. Ὁ Ῥουσσῶ ἐπηνεῖτο καὶ ἀνυψοῦτο μέχρις οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ πλῆθος βιβλίων ἀνεφάνη ἀνασκευάζον τὰς θεωρίας αὐτοῦ μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας. Τὸ βραβευθὲν βιβλίον περιέχει δύο μέρη. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐκτίθενται ἐκ τῆς ἱστορίας παραδείγματα, καθ' ἃ φαίνεται ὅτι ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις συνυπάρχουν πάντοτε ἀχώριστα. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πηγὴ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς εἶναι ἡ θεραπεία τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἐκφράζει ὁ Ῥουσσῶ τὴν ἀκράδαντον πεποίθησίν του ὅτι ἡ κοινωνία γέμει προλήψεων, ὅτι αὐταὶ ἀφαιροῦσι παρὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτοβουλίαν ἐν τῷ πράττειν κατὰ λόγους καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρετῆς θέτουσι τὴν ἐπίδειξιν καὶ τὴν ἀπάτην. Συμφώνως πρὸς τὰς πεποιθήσεις του ταύτας ἐκανόνισεν εἰς τὸ ἑξῆς καὶ τὸν βίον του. Παρῃτήθη ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ὑποταμίου, εἰς ἣν πρὸ ὀλίγου εἶχε διορισθῇ παρὰ τοῦ Φραγγελίου, κεντρικοῦ ταμίου, παρῄτησε πάντα στολισμόν, ὡρολόγιον, μεταξωτὰς κάλτσας, κόσμον τῆς κόμης, ἐνεδύθη ἐν ἁπλοῦν ἐπανωφόριον ἐξ ἀδροῦ ἐριούχου, μόνον τὰ ἀσπρόρρουχά του τὰ καλὰ διετήρησε καὶ ἔζη ἀντιγράφων μουσικὰ βιβλία. Εἰ καὶ δὲν παρῄτησε τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων συναναστροφήν, ἐν τούτοις δὲν ἦτο πλέον συνεσταλμένος καὶ ἐπιφυλακτικὸς ὡς πρότερον, ἀλλ' ἔλεγεν ἀπροκαλύπτως τὴν γνώμην του ἀδιαφορῶν ὡς πρὸς τὴν ἐντύπωσιν, ἣν θὰ ἔκαμνεν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἰδιαιτέραν δὲ συναναστροφὴν εἶχε μὲ τὸν Διδερότον, Γρίμμιον, τὸν Ἀββᾶν Ῥαϋνάλιον καὶ τὸν ἱστοριογράφαν Δοῦκλον. Ἐφοίτα δὲ καὶ εἰς τὰς οἰκίας τῆς κ. Ἐπιναί, τοῦ βαρώνου Ὀλβάχου καὶ ἄλλων. Ἡ περιέργεια τοῦ κόσμου ἦτο μεγάλη νὰ ἴδωσι τὸν ἰδιότροπον αὐτὸν ἄνθρωπον καὶ προσήρχετο πολὺς κόσμος εἰς τὴν οἰκίαν του νὰ τὸν βλέπῃ, ὥστε κατήντησαν αὐτῷ αἱ πολλαὶ αὐταὶ ἐπισκέψεις ὀχληραί, μάλιστα δὲ πολλοὶ προσέφερον αὐτῷ καὶ δῶρα, ἃ ἀπέκρουε μετ' ἀγανακτήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ διαμονή του ἐν Παρισίοις καθίστατο ἀφόρητος καὶ ἠναγκάζετο νὰ καταφεύγῃ πολλάκις εἰς τὴν ἐξοχήν, ἔνθα ἐχρησιμοποίει τὸν χρόνον του συνθέτων μικρὰ μελοδράματα. Ἐν δὲ τούτων «ὁ *μάντις τοῦ χωρίου*,» οὗ καὶ τὸ κείμενον καὶ τὸ μέλος ἐποιήθησαν παρὰ τοῦ Ῥουσσῶ, εὗρε τοιαύτην ὑποδοχήν, ὥστε παρεστάθη καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ μελοδράματι τῶν Παρισίων καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Φονταινέβλου ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ὁ Ῥουσσῶ παρέστη καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν παράστασιν καθήμενος ἐν θεωρείῳ ἀπέναντι τοῦ βασιλικοῦ μὲ στολὴν καὶ κόμην ὅλως ἠμελημένην καὶ μὲ μακρὰν γενειάδα περικυκλούμενος ὑπὸ κυριῶν, αἵτινες ὡς λέγει αὐτός, «ἐφαίνοντο αὐτῷ ὡραῖαι ὡς ἄγγελοι.» Ἡ ἐπιτυχία τοῦ μελοδράματος ὑπῆρξε πλήρης, καὶ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν ἔλαβεν ὁ Ῥουσσῶ πρόσκλησιν νὰ ἐμφανισθῇ αὔριον ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ὅστις διενοεῖτο νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ σύνταξιν ἐφ' ὅρου ζωῆς. Ὡς δὲ ἤκουσε τοῦτο ὁ Ῥουσσῶ, ἐταράχθη καὶ τὴν νύκτα ὅλην ὑπὸ στενοχωρίας δὲν ἠδυνήθη νὰ κοιμηθῇ καθόλου. Τῇ δὲ πρωΐᾳ ἀποφασίζει νὰ φύγῃ εἰς τὴν

ἐξοχήν, καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐμφάνισιν παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ φεύγει εὐθὺς ὡς πρόφασιν εἰπὼν τὴν κακὴν κατάστασιν τῆς ὑγείας του. Ἐκ τοῦ μελοδράματος ὅμως εἰσέπραξεν ἀρκετά, ὥστε νὰ δυνηθῇ ἐπ' ὀλίγον χρόνον νὰ ζήσῃ ἀνέτως.

Μετά τινα δὲ χρόνον ἡ ἀκαδημία τῆς Διζῶνος προεκήρυξε πάλιν ἄλλο ἀγώνισμα «περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων.» Ὁ Ῥουσσῶ μετέσχε καὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου καὶ ὑπέβαλε τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ζητήματος ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ, ἀλλ' ἡ ἀκαδημία δὲν ἐβράβευσεν τώρα αὐτόν. Ὁ Ῥουσσῶ λέγει περὶ τούτου. «Τὸ βιβλίον τοῦτο ὀλίγους εὗρεν ἐν Εὐρώπῃ ἀναγνώστας, οἵτινες τὸ ἐνόησαν ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων οὐδεὶς εὐδόκησε νὰ ἐκφρασθῇ περὶ αὐτοῦ.»

Κατὰ τὸ ἔτος 1754 ἀπῆλθε εἰς Γενέβην, ἔνθα εὗρε φιλόφρονα ὑποδοχὴν καὶ ἀπεδόθησαν αὐτῷ μεγάλαι τιμαί. Ἐνταῦθα διέτριψε 4 μῆνας, κάμνων ἐκδρομὰς εἰς τὴν ἐξοχὴν συχνότατα καὶ διαπλέων τὰς λίμνας ὧν τὰς θελκτικὰς ὄχθας περιέγραψε θαυμασίως ἐν τῷ βιβλίῳ του τῇ νέᾳ Ἑλουΐζῃ.

Ἐπανακάμψας δὲ εἰς Παρισίους κατεγίνετο εἰς τὴν τύπωσιν τοῦ ἔργου του περὶ τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν πατρίδα του Γενέβην, ἔνθα διενοεῖτο καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ διαρκῶς. Ἀλλὰ τυχαῖον γεγονὸς ἀπέτρεψεν αὐτὸν τοῦ σκοποῦ τούτου. Διότι ὅτε μίαν ἡμέραν εἶχεν ἐκ Παρισίων ἐκδράμῃ μέχρι τῆς ἐπαύλεως τῆς κ. Ἐπιναὶ πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ ἔκαμεν μετ' αὐτῆς περίπατον μέχρι τῆς ἐξοχικῆς της οἰκίας «τοῦ ἡσυχαστηρίου» τῆς κειμένης εἰς τὸ ἄκρον τοῦ θελκτικοῦ δάσους Μοντεμορανσίου, ὁ Ῥουσσῶ ἐξεδήλωσε τὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ τὴν ἐπίχαριν καὶ ἀπόκεντρον τοποθεσίαν, ἥτις ἐφαίνετο ὡς νὰ ἐγένετο δι' αὐτὸν πρὸς ἄσυλον. Ἡ κ. Ἐπιναὶ οὐδὲν εἶπε νῦν πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ὅτε μετά τινας ἡμέρας ἐπισκέφθησαν πάλιν ἀμφότεροι τὸ μέρος τοῦτο, ὁ Ῥουσσῶ εἶδε μετ' ἐκπλήξεως ὅτι τὸ παλαιὸν σαθρὸν οἴκημα εἶχεν ἀντικατασταθῇ διὰ κομψοτάτης οἰκίας μὲ καλλίστας διαιρέσεις προωρισμένης πρὸς κατοικίαν τριῶν προσώπων. Ἡ κ. Ἐπιναὶ εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἀνεγείρῃ τὸ οἴκημα τοῦτο χάριν τοῦ Ῥουσσῶ καὶ προσφέρουσα αὐτῷ εἶπε· «Ἰδού, ἀγαπητή μου ἄρκτος, τὸ ἄσυλόν σου, ὅπερ σὺ ὁ ἴδιος ἐξέλεξας. Σοῦ τὸ προσφέρει ἡ φιλία, καὶ ἐλπίζω ὅτι οὕτω θὰ παραιτήσῃς τὴν σκληρὰν ἀπόφασιν νὰ ἀποχωρισθῇς ἀπ' ἐμοῦ.» Ὁ Ῥουσσῶ ἔμεινεν εἰς ἄκρον συγκεκινημένος καὶ μετά τινας ἀμφιταλαντεύσεις ἐδέχθη τὴν προσφορὰν εἰπὼν ὅτι θὰ μένῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὅσον καιρὸν εὐχαριστεῖται καὶ ἐφ' ὅσον θὰ εἶναι ἀνεκτὸς παρὰ τῇ κ. Ἐπιναί. Καὶ οὕτω τῇ 9 Ἀπριλίου 1756 ἐγκατέστη ἐν τῇ ἐπαύλει ταύτῃ. Ἀπερίγραπτον δὲ εὐδαιμονίας συναίσθημα διηγέρθη ἐν τῇ καρδίᾳ του, ὅτε πρὸ τοῦ παραθύρου του κατὰ τὴν πρώτην ἑσπέραν ἤκουσεν ἀηδόνα ᾄδουσαν, ἡ δὲ λαμπρὰ φύσις, ἣν κατὰ τὴν πρωΐαν παρετήρει περιῆλθε ἐκήλει τὴν ψυχήν του. Τὰ πάντα διήγειρον ἐν αὐτῷ εὐδαιμονίαν, ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν δένδρων, τὸ ἐπέραστον τῶν θάμνων, ἡ θαυμασία τῶν λαχάνων καὶ ἀνθέων ποικιλία, τὸ πορφυροῦν χρῶμα τῶν ἐρεικῶν, ταῦτα πάντα ὑπῆρχον τὸ ἀντικείμενον τῶν παρατηρήσεών του καὶ τοῦ θαυμασμοῦ του. Ἐνταῦθα ἔθεσε καὶ τὰς βάσεις τοῦ Αἰμιλίου, συγγράμματος ὅπερ ἔμελλε νὰ καταλίπῃ αὐτῷ δόξαν ἄφθιτον.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς κ. Ἐπιναὶ εἶχε γνωρίσῃ καὶ τὴν κόμισσαν Χουδετότου, ἥτις διὰ τῆς φαιδρότητός της καὶ τῆς ἐλευθερίας της περὶ τὸ συμπεριφέρεσθαι ὡς καὶ διὰ τῆς προσηνείας της καὶ τῆς ἀγαθότητός της εἶχε κάμῃ εἰς τὸν Ῥουσσῶ βαθυτάτην ἐντύπωσιν καὶ ἐγεννήθη ἐν τῇ καρδίᾳ του πρὸς αὐτὴν σφοδρότατος ἔρως. Ἡ κόμισσα δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο καὶ ἠρέσκετο μὲν νὰ βλέπῃ ἑαυτὴν λατρευομένην ἀλλ' οὐδαμῶς ἀνταπέδιδε τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ αὐτὴ πρὸς τὸν ἐραστήν της. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κόμισσα ἐμίσθωσε θερινὴν ἔπαυλιν ὥραν μόλις ἀπέχουσαν τῆς κατοικίας τοῦ Ῥουσσῶ, διέτριβον ἀμφότεροι καθ' ἡμέραν συναναστρεφόμενοι καὶ ἀνταλλάσσοντες ἐπιστολὰς πρὸς ἀλλήλους. Καὶ αἱ νέαι αὗται σχέσεις ἔδωκαν τὴν ὕλην πρὸς τὴν συγγραφὴν τῆς νέας Ἑλουΐζης, τοῦ μυθιστορήματος τούτου τοῦ πολυκρότου, ὅπερ ἀνεγνώσθη ἀπλήστως παρὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τὰ θέλγητρα μάλιστα τῆς ἀληθοῦς φιλίας καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ἃ ἀπεικονίζονται ἐκεῖ διὰ χειρὸς ἀριστοτέχνου.

Μέχρι τοῦδε εἶχεν ὁ Ῥουσσῶ σχέσεις καὶ φιλίαν στενὴν καὶ πρὸς πολλὰς εὐγενεῖς οἰκογενείας μάλιστα δὲ πρὸς τὴν οἰκογένειαν τῆς κ. Ἐπιναί, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐξέχοντας ἄνδρας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, οἷον πρὸς τὸν Διδερότον, τὸν Γρίμμιον, τὸν Δαλεμβέρτον καὶ ἄλλους. Ἀλλ' ἤδη ψυχραίνεται πρὸς πάντας τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον. Καὶ πρῶτον διακόπτει τὰς σχέσεις μετ' αὐτοῦ ἡ κόμισσα Χουδετότου διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως του ἐγένετο γνωστὸς ἐν Παρισίοις καὶ ἡ περαιτέρω μετ' αὐτοῦ συναναστροφὴ θὰ προσέβαλλε τὴν τιμήν της. Ἔπειτα ἔρχεται εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Διδερότον, διότι ἐξεμυστηρεύθη πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ Ῥουσσῶ τὰς σχέσεις του πρὸς τὴν κόμισσαν Χουδετότου. Κατόπιν ἐξοργίζει τὴν κ. Ἐπιναί, διότι παρακληθεὶς ἠρνήθη νὰ συνοδεύσῃ αὐτὴν εἰς ταξείδιον μέχρι Γενέβης. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Ῥουσσῶ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἡσυχαστήριόν του καὶ νὰ μετοικήσῃ εἰς οἰκίαν ἐν Μοντεμορανσίῳ ὡσαύτως κειμένην ἐν τῷ κήπῳ τοῦ πρίγκιπος Κονδὲ ἐλευθερίως πρὸς αὐτὸν προσενεχθεῖσαν. Κατὰ τοῦ Δαλεμβέρτου δὲ ἔγραψεν ἀνοικτὴν ἐπιστολὴν κατακρίνων τὴν πρότασίν του περὶ ἱδρύσεως θεάτρου ἐν Γενέβῃ, ὅπερ συνετέλεσε νὰ διακοπῇ ἡ μεταξὺ των φιλία.

Ἐν τῇ νέᾳ του ταύτῃ κατοικίᾳ ἐν Μοντεμορανσίῳ ἐγνώρισε πολλοὺς ὁ Ῥουσσῶ, οἵτινες προσήρχοντο ἐκεῖ νὰ ἴδωσι τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ πρὸς οὐδένα συνῆπτε θερμὴν φιλίαν δυσπιστῶν πρὸς πάντας. Ἐξαίρε-

σιν δὲ μόνον ἔκαμεν μὲ τὸν Γάλλον στρατάρχην τοῦ Λουξεμβούργου, ὅστις εἶχε παρὰ τῷ δάσει ὡραίαν ἔπαυλιν, ἐν ᾗ διέτριβε τὸ θέρος περὶ τὰς 6 ἑβδομάδας. Ὁ στρατάρχης ἐκτιμῶν τὸν Ῥουσσῶ ἐκάλεσεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως κατ' οἶκον, ἀλλ' ὁ Ῥουσσῶ ἐκώφευεν. Ὅτε ὅμως ὁ στρατάρχης αὐτὸς ἐπεσκέφθη τὸν Ῥουσσῶ, τότε ἠναγκάσθη νὰ ἀποδώσῃ καὶ ὁ Ῥουσσῶ τὴν ἐπίσκεψιν. Αἱ τιμαὶ καὶ αἱ φιλοφρονήσεις πρὸς τὸν Ῥουσσῶ ἦσαν καὶ ὑπὸ τοῦ στρατάρχου καὶ ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ μεγάλαι, καὶ ἀφ' οὗ ἐπείσθη περὶ τῆς εἰλικρινείας αὐτῶν συνέδεσε πρὸς αὐτοὺς ἀνυπόκριτον φιλίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύζυγος τοῦ στρατάρχου ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μάθῃ ὁποῖόν τι εἶναι τὸ βιβλίον, ὃ παρεσκεύαζε νῦν ὁ Ῥουσσῶ, ἀνεγίνωσκεν συχνάκις πρὸς αὐτὴν τεμάχια ἐκ τῆς νέας Ἑλουΐζης, τοῦ Αἰμιλίου, ἃ ἐγοήτευον καὶ αὐτὴν καὶ τὸν σύζυγόν της, καὶ συνέτειναν νὰ ἐνισχύσωσι τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὑπολήψεως πρὸς τὸν συγγραφέα.

Ἐνταῦθα ὁ Ῥουσσῶ ἐπέρανε καὶ ἐξέδωκε τὰ νέα συγγράμματά του τὴν *νέαν Ἑλουΐζαν*, τὸ θαυμάσιον τοῦτο βιβλίον, ὅπερ ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον τὴν φήμην τοῦ συγγραφέως ὡς καὶ τὸ *Κοινωνικὸν συμβόλαιον*, ὅπερ μάλιστα κατὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἀνεγνώσθη ἀπλήστως. Ἡ τύπωσις τοῦ Αἰμιλίου εἶχεν ἀρχίσῃ πρότερον καὶ ἐγίνοντο συγχρόνως δύο ἐκδόσεις μία ἐν Παρισίοις καὶ μία ἐν Ἀμστελοδάμῳ, αἵτινες ὅμως πολὺ ἐβράδυνον πρὸς ἔκπληξιν μεγάλην τοῦ Ῥουσσῶ, ὅστις ὑπώπτευεν ἐπιβουλὴν ἐκ μέρους τῶν Ἰησουϊτῶν κατὰ τοῦ βιβλίου. Ἀλλὰ μόλις ἐδημοσιεύθη ὁ Αἰμίλιος καὶ εὐθὺς ἐφάνησαν σημεῖα μεγάλης καταιγίδος, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ συγγραφέως. Ἀλλ' ὁ Ῥουσσῶ ἔχων πολλοὺς ἰσχυροὺς προστάτας δὲν ἐφοβεῖτο τίποτε, μόνον ἐλυπεῖτο μὴ ἀπολεσθῇ τὸ βιβλίον, δι' ὃ εἶχε τοσοῦτον κοπιάσῃ. Καὶ ὄντως ἡ καταιγὶς ἐξερράγη. Τῇ 8 Ἰουνίου 1762 ἐν καιρῷ βαθείας νυκτὸς μόλις εἶχε κοιμηθῇ προσέρχεται ὁ θαλαμηπόλος τῆς Κυρίας τοῦ στρατάρχου Λουξεμβούργου κομίζων ἐπισκεπτήριον καὶ ἐπιστολὴν τοῦ ἡγεμόνος Κόντι, ἐν ᾗ ἐγράφοντο ταῦτα. «*Ὁ ἀναβρασμὸς εἶναι δεινός. Οὐδὲν δύναται νὰ ἀποτρέψῃ τὴν συμφοράν. Ἀπαιτεῖ τοῦτο ἡ αὐλή. Ἡ βουλὴ τὸ ἐπιθυμεῖ. Αὔριον περὶ τὴν 7 τῆς πρωΐας ἐκδίδεται ἔνταλμα φυλακίσεως, ὅπερ θὰ ἐκτελεσθῇ ἀμέσως. Κατώρθωσα μόνον νὰ μὴ καταδιωχθῇ, ἐὰν φύγῃ. Ἐὰν δὲ δὲν φύγῃ, θὰ συλληφθῇ καὶ θὰ φυλακισθῇ ἀνυπερθέτως.*» Ὡς ἀνέγνωσε ταῦτα ὁ Ῥουσσῶ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ. Μάτην ὁ στρατάρχης εἶπεν αὐτῷ νὰ κρυφθῇ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ του. Καὶ ἡ μὲν κόμισσα Βοῦφλερ, ἥτις εἶχεν ἔλθῃ ἐπίτηδες ἐκ Παρισίων συνεβούλευε τὸν Ῥουσσῶ νὰ φύγῃ εἰς Ἀγγλίαν. Ὁ Ῥουσσῶ ὅμως ἤθελε μᾶλλον νὰ μεταβῇ εἰς Ἐλβετίαν, ἂν μὴ εἰς Γενέβην, ἔνθα εἶχεν πολλοὺς ἐχθρούς, τοὐλάχιστον πλησίον αὐτῆς. Καὶ ταχέως περισυλλέξας τὰ πράγματά του ἀνεχώρησεν ἐφ' ἁμάξης ἀφήσας τὸν στρατάρχην νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὰ χειρόγραφά του καὶ τὰ μὲν χρήσιμα νὰ ἀποστείλῃ πρὸς αὐτόν, τὰ δὲ ἄλλα νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ πῦρ. Δὲν εἶχε δὲ προφθάσῃ νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς οἰκίας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ κλητῆρες, ἵνα ὁδηγήσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακήν. Τῇ 11 Ἰουνίου ἐκάη ὁ Αἰμίλιος ἐν Παρισίοις δημοσίᾳ ὑπὸ τοῦ δημίου, ὁ δὲ Ῥουσσῶ τῇ 14 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς εἶχε ὑπερβῇ τὰ Γαλλικὰ σύνορα φθάσας ἐν Ἐλβετίᾳ εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς Βέρνης ἐφ' ἁμάξης. Εὐθὺς ἐξῆλθε τοῦ ὀχήματος καὶ συγκεκινημένος ἐφίλησε τὸ χῶμα εἰπών. «Θεὲ τῶν οἰκτιρμῶν, ὅστις προστατεύεις τὴν ἀρετήν, δεδοξασμένον ἔστω τὸ ὄνομά σου, διότι πατῶ τόπον ἐλεύθερον.» Δὲν παρῆλθε δὲ πολὺς χρόνος καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ Ὕβερδον, ἔνθα εὗρε ἐγκάρδιον δεξίωσιν παρὰ τῷ ἀρχαίῳ του φίλῳ Ῥογουΐνῳ. Καὶ διενοεῖτο νὰ ἐγκατασταθῇ ἐνταῦθα, ὅτε αἴφνης λαμβάνει παρὰ τῆς βουλῆς τῆς Βέρνης διαταγὴν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἔδαφος τῆς χώρας. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἔμαθε καὶ ἡ βουλὴ τῆς Γενέβης ἐξέδωκεν ὡσαύτως ἔνταλμα συλλήψεως κατ' αὐτοῦ καὶ ἔκαυσε καὶ αὐτὴ δημοσίᾳ τὸν Αἰμίλιον, ὁ Ῥουσσῶ δὲν ἤξευρε ποῦ νὰ ὑπάγῃ. Τότε ἡ ἀνεψιὰ τοῦ Ῥογουΐνου προσφέρει αὐτῷ ἔπαυλιν τοῦ υἱοῦ της ἐν Μοατιέρῳ τῆς Νευσατέλης κενὴν οὖσαν πρὸς κατοικίαν. Ὁ Ῥουσσῶ ἐδέχθη εὐγνωμόνως τὴν πρότασιν καὶ ἀνεχώρησεν ἐκεῖ πλήρη ἔχων ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας [1] εἰς οὗ τὴν προστασίαν

1) Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἦτο τότε ὁ Φρειδερίκος ὁ μέγας ὁ ἔνδοξος στρατιώτης καὶ φιλόσοφος, ὁ ἔνθερμος φίλος τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ὅστις ἐκτιμῶν τὸν Ῥουσσῶ ἠθέλησε νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν κατοικίαν ἰδίαν καὶ ἐτησίαν ἐπιχορήγησιν πρὸς διατροφήν. Ὁ Ῥουσσῶ συνεκινήθη ὑπὸ τῆς χρηστότητος ταύτης τοῦ ἡγεμόνος, ἀπέκρουσεν ὅμως πᾶσαν δωρεάν. Θαυμάσιαι δὲ εἶναι αἱ ἐπιστολαί, ἃς ἔγραψεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ πρός τε τὸν Λόρδον Κεῖθιον φίλον τοῦ βασιλέως καὶ διοικητὴν τῆς Νευσατέλης καὶ πρὸς τὸν βασιλέα αὐτόν, ἃς καταχωρίζομεν ὧδε ἐν μεταφράσει.

« Μιλόρδε ! Πτωχός τις συγγραφεύς, διωχθεὶς καὶ ἐκ Γαλλίας καὶ ἐκ τῆς πατρίδος του αὐτῆς ὡς καὶ ἐκ τοῦ καντονίου τῆς Βέρνης, διότι εἶπεν ὅτι νομίζει καλὸν καὶ σωτήριον, ζητεῖ καταφυγὴν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ βασιλέως. Μιλόρδε, μὴ μοῦ ἐπιτρέψῃς τοῦτο, ἐὰν μὲ νομίζῃς ἄξιον τιμωρίας. Ἐγὼ δὲν ζητῶ χάριν, ἣς νομίζω ὅτι δὲν ἔχω ἀνάγκην. Ἐὰν ὅμως τοὐναντίον ἀναξιοπαθῶ, τότε εἶναι ἄξιον καὶ ὑμῶν καὶ τῆς Μεγαλειότητός Του, νὰ μὴ μοῦ ἀρνηθῆτε τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, ὧν θέλουσι πανταχοῦ τῆς γῆς νὰ μὲ στερήσωσιν. Ἐθεώρησα ὡς καθῆκον νὰ ἀναγγείλω ὑμῖν τὴν ἀφιξίν μου ἐνταῦθα καὶ τὸ γνωστὸν διὰ τὰς συμφοράς, αἵτινες μὲ εὗρον, καταστὰν πλέον ὄνομά μου. Σεῖς εἶσθε κύριος τῆς τύχης μου, καὶ ἐγὼ ὑποτάσσομαι εἰς τὰς διαταγάς σας. Ἐὰν ὅμως ἠθέλετε μὲ διατάξῃ νὰ ἀναχωρήσω εὐθύς, τότε ἐν ᾗ καταστάσει εὑρίσκομαι θὰ μοὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπακούσω καὶ δὲν ἠξεύρω πλέον ποῦ νὰ καταφύγω. Δέχθητε εὐμενῶς, Μιλόρδε, τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ βαθυτάτου μου σεβασμοῦ».

εἶχε τεθῇ. Ὁ διοικητὴς τῆς χώρας λόρδος Κεῖθιος ἐκτιμῶν τὸν Ῥουσσῶ ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλοφρόνως καὶ διεβεβαίωσεν αὐτὸν περὶ τῆς εὐμενείας τοῦ βασιλέως. Τότε ὁ Ῥουσσῶ ἔγραψε νὰ ἔλθῃ ἐνταῦθα καὶ ἡ σύζυγός του καὶ ἔζη ἀμέριμνος, μάλιστα δὲ καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ τόπου ἐπεσκέπτετο αὐτὸν πλήρης ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως. Πλῆθος ἀνθρώπων προσήρχοντο ἐνταῦθα, ἵνα τὸν ἴδωσι, αὐτὸς δὲ διῆγεν τὸν χρόνον του κάμνων ἐκδρομὰς καὶ καταγινόμενος περὶ τὴν σπουδὴν τῶν φυτῶν. Εἶχε δὲ σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἀσχοληθῇ πλέον εἰς συγγραφὴν βιβλίων. Κατεγίνετο δὲ μόνον νὰ συμπληρώσῃ τὸ μουσικόν του λεξικὸν καὶ νὰ σημειώνῃ τὰ ἀπομνημονεύματά του, ἃ ἔμελλον νὰ ἐκδοθῶσι μετὰ θάνατον. Ἀλλ' οἱ ἐχθροί του δὲν τὸν ἀφῆκαν νὰ τηρήσῃ τὴν προθεσίν του. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων ἐπέκρινε τὸν Αἰμίλιον καὶ ὁ Ῥουσσῶ εἶδεν ὅτι ὤφειλε νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς πλάνας τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Διὸ ἐν ἔτει 1763 ἐδημοσίευσε ἀπάντησιν μετὰ τοιαύτης ὀξυνοίας καὶ δυνάμεως καὶ μετὰ τοιούτου σαρκαστικοῦ πνεύματος, ὥστε ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων ἐγένετο ἄνθρωπος καταγέλαστος. Ἀλλὰ καὶ τὴν διαγωγὴν τῆς πατρίδος του Γενέβης, νὰ ἀποκηρύξῃ αὐτὸν ἡ βουλή, χωρὶς νὰ παρουσιασθῇ οὐδεὶς ἐκ τῶν συμπολιτῶν του ὑπερασπιστὴς αὐτοῦ, ἐνόμισε ὅτι ὤφειλε νὰ κατακρίνῃ καὶ ἐξετέλεσε τοῦτο θαυμασίως διὰ τῶν «ὀρεινῶν ἐπιστολῶν», ἐν αἷς ὑπερασπίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀτόμου καὶ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας Τὸ σύγγραμα τοῦτο ἠρέθισεν ἔτι μᾶλλον τοὺς ἐχθρούς του, οἵτινες μὴ δυνάμενοι διὰ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας νὰ βλάψωσιν αὐτὸν ἄλλως ἐν Μοατιέρῳ, κατέφυγον εἰς δόλια μέσα. Κρυφίως δηλ. διὰ τῶν φανατικῶν ἱερέων τῆς πόλεως κατώρθωσαν νὰ ἐξερεθίσωσι κατὰ τοῦ Ρουσσῶ τὸν ὄχλον, ὅστις ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐφώρμησεν κατὰ τῆς κατοικίας τοῦ Ρουσσῶ συντρίψας τὰς ὑάλους τῶν παραθύρων διὰ λίθων καὶ ἀπειλῶν θάνατον εἰς τὸν ἀσεβῆ. Μὴ ὢν ἐνταῦθα πλέον ἐν ἀσφαλείᾳ ὁ Ρουσσῶ, κατέφυγεν εἰς τὸν ἅγιον Πέτρον νησίδιον κείμενον ἐν μέσῳ τῆς λίμνης Βιλέρνης ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς Βέρνης, ὅπερ ἐκλέϊσε διὰ τῶν ψυχαγωγικωτάτων περιγραφῶν ἐν ταῖς « ἐξομολογήσεσι» καὶ ἐν «τοῖς ῥεμβασμοῖς ἑνὸς μονάζοντος περιπατητοῦ». Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν εἶχε μείνῃ ἀκόμη δύο μῆνας, ὅτε λαμβάνει διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως τῆς Βέρνης νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν νῆσον. Ὁ Ρουσσῶ παρεκάλεσε νὰ τοῦ δοθῇ μικρά τις προθεσμία μέχρις ὅτου ἑτοιμασθῇ. Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις ἀπέκρουσε τὴν αἴτησιν καὶ διέταξε ἐντονώτερον νὰ φύγῃ. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ καταλίπῃ τὴν νῆσον καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βίλην. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔμαθεν ὅτι παρεσκευάσθη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τῆς χώρας διαταγὴ νὰ φύγῃ, ἐσκέφθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βερολῖνον, ἔνθα ἐκάλει αὐτὸν ὁ φίλος του Κεῖθιος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑγεία του δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ κάμῃ τόσον μακρινὸν ταξείδιον ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Βασιλείαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Στρασβοῦργον. Περιδεὴς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, μὴ γινώσκων οἷα τύχῃ καὶ ἐνταῦθα ἀναμένει αὐτόν. Ἀλλὰ παραδόξως ἐνταῦθα ἐγένετο μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης δεκτός. Καὶ εὐχαρίστως θὰ ἔμενεν ἐν Στρασβούργῳ διαρκῶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς τῶν Παρισίων κατ' αὐτοῦ δὲν εἶχε καταργηθῇ ἀκόμη, συνεβούλευσαν αὐτὸν πολλοὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Ἀγγλίαν καὶ τοιαύτης γνώμης ἦτο καὶ ὁ φίλος του Κεῖθιος, μάλιστα δὲ εἶχε λάβῃ καὶ πρόσκλησιν ἀπὸ τὸν μέγαν Ἄγγλον φιλόσοφον τὸν Χούμιον (Hume), ὅστις διέτριβε τότε ἐν Παρισίοις. Διὰ τοῦτο ἐκ Στρασβούργου ἔφθασε λάθρα εἰς Παρισίους καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ Χουμίου ἀνεχώρησεν εἰς Ἀγγλίαν τῇ 2 Ἰανουαρίου 1766. Ἐν Λονδίνῳ ἐγένετο δεκτὸς μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης καὶ μετὰ πολλῶν ἐνδείξεων τιμῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ θόρυβος τῆς πολυανθρώπου πόλεως δὲν ηὐχαρίστει αὐτόν, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν ἐξοχὴν ἔν τινι ἐπαύλει μόνος μετὰ τῆς συζύγου του. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ δὲν εὗρεν ἡσυχίαν. Αἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀγγλίας ἤρχισαν νὰ τὸν ὑβρίζουν καὶ νὰ τὸν ἐξευτελίζουν, ἐν ᾧ πρότερον ἔγραφον περὶ αὐτοῦ μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ. Ὁ Ρουσσῶ ἤρχισε νὰ ὑποπτεύῃ ὅτι ἡ φιλία τοῦ Χουμίου δὲν ἦτο εἰλικρινὴς καὶ ἐπίστευεν ὅτι πάντα τὰ δεινὰ του παρεσκευάζοντο ὑπὸ συνωμοτῶν, ἐν οἷς ἴσως θὰ ἦτο καὶ ὁ Χούμιος. Ὅτε δὲ ἐδημοσιεύθη καὶ ἐξευτελιστικὴ ἐπιστολὴ προερχομένη δῆθεν παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας, ὅστις ἐκάλει αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς Βερολῖνον, ὁ Ρουσσῶ δὲν ἀμφέβαλλε πλέον ὅτι ταῦτα διωργανοῦντο παρὰ τοῦ Χουμίου καὶ ἤρχισε νὰ θεωρῇ τὴν πρόσκλησίν του εἰς Ἀγγλίαν ὡς σχέδιον τῶν ἐχθρῶν του διὰ νὰ τὸν ἀτιμάσουν. Καὶ διὰ τοῦτο διέκοψεν ἀποτόμως πᾶσαν σχέσιν πλέον μὲ τὸν Χούμιον καὶ

Ἡ δὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Φρειδερίκον εὐμενέστατα διὰ γενναίων προσφορῶν δειχθέντα πρὸς τὸν Ρουσσῶ, ὧν ὅμως οὔτος οὐδεμίαν ἐδέχθη, ἔχει ὡς ἑξῆς.

« Μεγαλειότατε ! Εἶσαι προστάτης καὶ εὐεργέτης μου, ἐγὼ δὲ ἔχω ἐν ἐμαυτῷ καρδίαν, ἥτις εἶναι πεπλασμένη πρὸς εὐγνωμοσύνην. Ἐπιθυμῶ, ἐὰν δυνηθῶ, νὰ ἀποδώσω ὑμῖν τὴν χάριν. Ἡ μεγαλειότης Σου θέλει νὰ μοὶ δώσῃ ἄρτον. Εἶναι τις ἄραγε τῶν ὑπηκόων Σου, ὅστις στερεῖται τούτου ; Ἀλλὰ ῥῖψον μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν μου τὸ ξίφος ἐκεῖνο, ὅπερ μὲ θαμβοῖ καὶ μὲ τιτρώσκει. Ἀρκετὰ ἐξετέλεσε μέχρι τοῦδε τὸ καθῆκόν του, καὶ τὸ σκῆπτρον Σου μένει ἀπωρφανισμένον. Ἀγὼν πρόκειται μακρὸς εἰς βασιλεῖς οἷος Σὺ καὶ εἶσαι ἀκόμη μακρὰν τοῦ τέρματος. Ἐν τούτοις ἐπείγει ὁ χρόνος καὶ οὐδεμίαν πρέπει νὰ ἀπολέσῃς στιγμήν, ἐὰν θέλῃς νὰ φθάσῃς ἐκεῖ. Εἴθε ὁ Φρειδερίκος ὁ δίκαιος καὶ φοβερὸς νὰ καλύψῃ τὸ κράτος Του μὲ λαὸν πολυάριθμον, οὗ αὐτὸς μὲν νὰ εἶναι πατήρ, ὁ δὲ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσῶ, ὁ ἐχθρὸς τῶν βασιλέων, νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ ἀποθάνῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου Του.»

ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἀγγλίας ἐπανερχόμενος πάλιν εἰς Γαλλίαν. Καὶ οὕτω τῇ 1 Μαΐου 1767 ἀνεχώρησεν εἰς Γαλλίαν, ἔνθα ἐγκατεστάθη ἐν τῇ ἐπαύλει τοῦ πρίγκιπος Κόντη πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Νορμανδίας. Ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ἀνεχώρησε, διότι δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διότι οἱ ὑπάλληλοι τοῦ πρίγκιπος δὲν ἐφέροντο πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας. Ἐκ τῆς Νορμανδίας μετενάστευσεν εἰς Λυῶνα, εἶτα δὲ εἰς Γρενόβλην, εἰς Σαμπαρήν, εἰς Μογκῖνον. Ἀλλ' οὐδαμοῦ εὕρισκεν ἡσυχίαν, ἐπίστευε δὲ ὅτι οἱ συνωμόται ἐπιβουλεύουν αὐτῷ πανταχοῦ ζητοῦντες νὰ ἐξευτελίσουν αὐτὸν καὶ ζῶντα καὶ μετὰ θάνατον. Καὶ διὰ τοῦτο κατεγίνετο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς τῆς δυσθυμίας καὶ τῆς δυστυχίας νὰ περάνῃ τὰς ἐξομολογήσεις του, βιβλίον ὅπερ θὰ ἐδείκνυεν ὁποῖος ὄντως ὑπῆρξε ὁ Ρουσσῶ καὶ ὅπερ θὰ ἦτο ἡ ὑπεράσπισίς του μετὰ θάνατον.

Ὅτε δὲ ἐπέρανε τὰς ἐξομολογήσεις του, τότε ἀπεφάσισε νὰ μεταναστεύσῃ εἰς Παρισίους. Καὶ οὕτως ἀφίχθη ἐνταῦθα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1770 καὶ ἐγκατεστάθη ἐν τῇ πόλει ἀκωλύτως. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπεδίδοντο αὐτῷ πανταχοῦ τιμαί, οἷαι σπανίως ἀποδίδονται εἰς θνητόν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εὐχαρίστει αὐτὸν καὶ ἔζη μεμονωμένος ἐπὶ 8 ἔτη ἀντιγράφων μουσικὰ ἔργα, μελοποιῶν μικρὰ τεμάχια μουσικὰ καὶ καταγινόμενος μὲ συγγραφὰς πραγματειῶν οἷαι εἶναι. 1) Σκέψεις περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Πολωνίας καὶ μεταρρύθμισις αὐτοῦ. 2) ἐπιστολαὶ περὶ βοτανικῆς. 3) Ὁ Ρουσσῶ δικάζει τὸν Ἰωάννην Ἰάκωβον καὶ ἄλλα. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Παρισίοις δὲν εὐχαριστεῖτο, ἀπεφάσισε νὰ μετοικήσῃ εἰς Ἐρμανομβίλλην ἐν μικρᾷ οἰκίᾳ κειμένῃ παρὰ τὴν ἔπαυλιν τοῦ μαρκησίου Γιραρδίνου, ἣν οἰκειοθελῶς οὗτος παρεχώρησεν εἰς τὸν φίλον του Ρουσσῶ πρὸς κατοικίαν. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐκεῖ ἐγκατασταθῆ, πλέον τῶν 6 ἑβδομάδων, ὅτε ἀΐφνης τῇ 20 Μαΐου 1778 ἀπέθανεν ὑπὸ ἀποπληξίας καὶ ἐτάφη ἐνταῦθα ἐν τῷ μέσῳ τῶν αἰγείρων τοῦ κτήματος. Ἀλλὰ τῷ 1794 κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ μετηνέχθησαν εἰς Παρισίους καὶ κατετέθησαν εἰς τὸ πάνθεον, ἔνθα ἀποτίθενται τὰ ὀστᾶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ πατρὶς ἡ Γενέβη ἐν ἔτει 1835 ἔστησε αὐτῷ χαλκοῦν ἀνδριάντα ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ρουσσῶ τῇ κειμένῃ ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Γενέβης. Μεγάλη δὲ αὐτῷ ἐξεδηλώθη λατρεία καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ θανάτου του ἐν ἔτει 1878, ὅτε ὁ παιδαγωγικὸς κόσμος καὶ ὁ πολιτικὸς ἀνεμνήσθη εὐγνωμόνως τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νέας κοινωνίας, τοῦ διδασκάλου τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων ὡς καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς φύσεως. Τοιοῦτος ὁ ἀνὴρ ὁ συγγράψας τὸν Αἰμίλιον.

Διὰ τοῦ βιβλίου τούτου ὅπερ θὰ μένῃ ὁ αἰώνιος φάρος τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ἀνεκηρύχθησαν εὐγλώττως τὰ δίκαια τῶν ἐκπαιδευομένων νέων ἀνθρώπων καὶ κατεδείχθη ἡ σημασία καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀνατροφῆς, ἥτις στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως θὰ τείνῃ τοῦ λοιποῦ νὰ μορφώσῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ μόρφωσις δὲ αὕτη δὲν θὰ εἰσβιάζηται τοῦ λοιποῦ, ἀλλὰ θὰ συντελεῖται ἀφ' ἑαυτῆς, ἐὰν εἶναι τὰ μαθήματα ἀνάλογα πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν καὶ διαφέροντα πρὸς αὐτούς. Ὁ Ρουσσῶ ὁ κῆρυξ καὶ ὁ ἐνθουσιώδης συνήγορος τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ συνηγορήσῃ ὑπὲρ ταύτης καὶ ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν παιδίων. Θέλει ἐν τῇ ἀνατροφῇ νὰ ἐπικρατῇ εὐδαιμονία τῶν μαθητῶν, θέλει αὐτῶν ἐργασίαν οἰκειοθελῆ, πρὸ παντὸς δὲ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀσκηθῶσι τῶν παίδων τὰ αἰσθητήρια. Ἀλλὰ πλὴν τῶν διδασκάλων, ὧν ἐξηγίασε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ ἔργον, καὶ αἱ μητέρες χρεωστοῦσιν εἰς τὸν Ρουσσῶ μεγίστην εὐγνωμοσύνην, διότι ὑπέδειξεν εἰς αὐτὰς τὰ ὑψηλὰ καὶ ἱερὰ καθήκοντα αὐτῶν πρὸς τὰ τέκνα των μετὰ μαγείας μοναδικῆς, ἥτις εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινήσῃ πᾶσαν μητρικὴν καρδίαν ὑπὲρ τῆς σωματικῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων, ἥτις πρέπει νὰ γίνηται παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων μητέρων.

Τοιοῦτο εἶναι τὸ βιβλίον, ὃ μέλλομεν νὰ παραδώσωμεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ φωτισμὸν αὐτοῦ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ
ΚΕΦΑΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΕΙΣ ΑΥΤΑΣ

—

Πρὸς τὸν ἀξιότιμον Κύριον Π. Π. Οἰκονόμου Διευθυντὴν τῆς Ἐκπαιδεύσεως κτλ.

Ἡ ταχύτερος καὶ πολυκέλαδος φήμη μεταδίδει ὅτι κληθέντες ἐν παιδαγωγικῷ συμβουλίῳ ἐγνωματεύσατε περὶ περικοπῆς τοῦ μισθοῦ τῶν δημοδιδασκάλων. Πρὸς τιμήν σας ἀπιστοῦμεν εἰς τὸ διαδιδόμενον.

Τὶς δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ ἱδρυτὴς τῆς «Ἐκπαιδεύσεως», ἧς σκοπὸς λέγει ὅτι εἶναι ἡ βελτίωσις τῆς τύχης τῶν Δημοδιδασκάλων, θὰ παραδεχθῇ ποτε τὸ τοιοῦτον; Νὰ ὑποθέσωμεν δ' ὅτι τὴν ἀποκοπὴν τῆς μισθοδοσίας θεωρεῖ βελτίωσιν τῆς τύχης των, τοῦτο θὰ ἦτο ἀντιστροφὴ τῶν ὅρων τῆς λογικῆς. Ἂν ὅμως — παρὰ προσδοκίαν — ἔχεται ἀληθείας τὸ διαδιδόμενον, πρέπει ὁ μεγαλομάρτυς δημοδιδάσκαλος, ὡς ἄλλος Ἱερεμίας, νὰ κλαύσῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἑλληνικῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως μὲ τὴν ἰδικήν του καὶ τὴν ἐθνικὴν τύχην, πάντοθεν περὶ σωτηρίας ἀπελπιζόμενος καὶ πᾶσαν περὶ βελτιώσεως ἐπαγγελίαν προάγγελον πληρεστέρας καταστροφῆς θεωρῶν.

Ἂν, Κ. Οἰκονόμου, σεῖς οἱ ταχθέντες πρόμαχοι τῶν τοῦ *Δημοδιδασκάλου δικαιωμάτων* καταφέρετε

τὸ βαρύτερον κατ' αὐτοῦ κτύπημα, παρὰ τίνος οὗτος πρέπει τὴν σωτηρίαν νὰ περιμένῃ;

Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ὑπολήψεώς μας.

Ἐν Ληξουρίῳ τῇ 12ῃ Νοεμβίου 1393.

Οἱ Δημοδιδάσκαλοι.

Σπυρ. Λιβαδᾶς. Σπυρίδων Δ. Παγώνης.
Προκόπιος Λιναρδάτος. Χαράλ. Ι. Πανᾶτος.
Ἀθαν. Ι. Κουλουμπῆς. Ἰωάννης Κ. Μοσχονᾶς
Ἀντώνιος Λιβιεράτος. Γεώργ. Γ. Φαραντᾶτος
Εὐάγγελος Λυκούδης. Παναγῆς Μουρελάτος
Παν. Α. Κατερέλλος. Ἀναστ. Ἀλεβίζᾶτος
Εἰρήνη Σωτηρίου. Εὐγενία Γ. Μαντζαβίνου
Παναγῆς Ε. Λαβρίγγος. Θεοδόσ. Γερολυμᾶτος
Παναγῆς Λαδᾶς Ἀλέξανδρος Στεφανᾶτος
Γρηγόριος Λιναρδᾶτος.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ ΤΑΥΤΗΝ
Πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους Κεφαλληνίας κ. κ. Σπυρ. Λιβαδᾶν. Σπ. Παγώνην, Πρ. Λιναρδᾶτον. κλπ.

—

Ἔλαβον τὴν ἀπὸ 12 Νοεμβρίου ἐπιστολήν σας καὶ ἀνέγνωσα τὰ ἐν αὐτῇ. Ἐν τῇ Ἐκπαιδεύσει φύλλῳ 13 εὑρίσκετε τί εἶπον περὶ τοῦ μισθοῦ τῶν δημοδιδασκάλων. Θερμότερον οὔτε ἠδυνάμην οὔτε ἦτο ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσω περὶ τούτου. Ὅτι δὲ καὶ πρὶν ἀναγνώσητε τὸν λόγον μου δὲν ἐδώσατε πίστιν εἰς τὰς συκοφαντίας τῶν γνωστῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς ὑποστηριχθείσης δῆθεν παρ' ἐμοῦ ἐλαττώσεως τῆς μισθοδοσίας τῶν δημοδιδασκάλων, τοῦτο θεωρῶ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τοὺς ὑβριστὰς καὶ συκοφάντας, δι' ἐμὲ δὲ μεγάλην ἱκανοποίησιν ἐκ μέρους τῶν δημοδιδασκάλων καὶ ἐπὶ τούτῳ θεωρῶ καθῆκόν μου ἰδίᾳ νὰ σᾶς ἐκφράσω τὴν βαθεῖάν μου εὐγνωμοσύνην. Τὰ ἔργα μου καὶ οἱ κόποι μου ἐπὶ 20 συνεχῆ ἔτη ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τῶν δημοδιδασκάλων καὶ ὅταν διατελῶ ἐν δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ καὶ ὅταν μένω ἐκτὸς αὐτῆς κεῖνται περιφανῆ μνημεῖα τοῦ διακαοῦς ἐμοῦ πόθου πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ ὁποίου ἐξελθὼν συναισθάνομαι βαθέως τὰς ἀληθεῖς αὐτοῦ ἀνάγκας, κατανοῶ καλῶς τοὺς μυχίους αὐτοῦ πόθους πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης αὐτοῦ καὶ ἔχω τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ ἀφιερωθῶ διὰ παντὸς τοῦ βίου μου ἐργαζόμενος ὑπεραν θρώπως πρὸς διαφωτισμὸν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν ἀληθινὴν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν. Ἐπειδὴ δὲ συναντιλήπτορες τοῦ ἔργου μου εἶναι οἱ πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐργαζόμενοι δημοδιδάσκαλοι, οὐδέποτε ἔπαυσα νὰ θεωρῶ αὐτοὺς ὡς ἀδελφοὺς καὶ νὰ συνταυτίζω τὴν ἐμαυτοῦ τύχην πρὸς τὴν τύχην αὐτῶν, συμμετέχων μετ' εἰλικρινοῦς μὲν καὶ ἀδόλου χαρᾶς πρὸς τὴν εὐτυχίαν, μετὰ βαθείας δὲ καὶ ἀνυποκρίτου θλίψεως πρὸς τὴν δυστυχίαν αὐτῶν. Τὸν τίτλον τοῦ δημοδιδασκάλου, ὃν τινες μοὶ ἀπέδωκαν θέλοντες νὰ μὲ ὑβρίσουν, δέχομαι εὐγνωμόνως καὶ φέρω ὑπερηφάνως, κηρύττω δὲ δημοσίᾳ, ὡς ὁ ἀπόστολος Παῦλος περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δὲν αἰσχύνομαι ποσῶς ὧν δημοδιδάσκαλος καὶ ὅτι σκοπὸν τοῦ βίου μου θεωρῶ καὶ πρὸς τοῦτο ἐργάζομαι ἀδιαλείπτως νὰ γίνω καὶ νὰ ὀνομάζωμαι διδάσκαλος τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω ἐξ ὅλης ψυχῆς τοὺς ὑβριστὰς καὶ συκοφάντας, ὅτι ἐμὲ μὲν κατατάττουσιν εἰς τοὺς δημοδιδασκάλους, ἑαυτοὺς δὲ ἀποχωρίζουσιν ἐκείνων. Τοῦτο νομίζω, ὅτι θὰ ἀποδεχθῶσιν εὐγνωμόνως καὶ πάντες οἱ δημοδιδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ εἶναι ἑπόμενον ἡ τοιαύτη ἐμοῦ προαίρεσις ὑπὲρ τῶν σχολείων καὶ τῶν διδασκάλων νὰ ἀναγνωρίζηται καὶ νὰ ὁμολογῆται παρὰ πάντων τῶν διδασκάλων, οἱ δὲ δεσμοὶ οἱ συνδέοντες ἐμὲ πρὸς αὐτοὺς νὰ εἶναι οὕτως ἀδαμάντινοι, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ διαρρήξῃ αὐτοὺς οὐδεμία διαβολή, οὐδεμία συκοφαντία, οὐδεμία ὕβρις, ὅσον βάναυσος καὶ χυδαία καὶ ἂν ἤθελεν εἶναι. Τοὐναντίον δὲ χαίρω ὅτι προβάλλουν εἰς τὸ φανερὸν οἱ ὑβρισταὶ καὶ συκοφάνται, διότι γιγνωσκόμενοι θὰ προκαλέσωσιν ἀναμφιβόλως τὴν δικαίαν τῶν δημοδιδασκάλων ἀγανάκτησιν καὶ ἀποστροφὴν πρὸς αὐτοὺς καὶ θὰ τιμωρήσωσιν αὐτοὺς διὰ τῆς περιφρονήσεώς των. Τὸ κατ' ἐμὲ τοῦτο κηρύττω καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, ὅτι θὰ ἐργασθῶ ὑπεραν θρώπως ὑπὲρ τῶν σχολείων καὶ τῶν δημοδιδασκάλων, ἡ δὲ ἀναγνώρισις τῆς μικρᾶς μου μέχρι τοῦδε ἐργασίας μὲ θαρρύνει ἔτι μᾶλλον νὰ ἀφοσιωθῶ πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπόν, οὗ εὐγενέστερος δὲν ὑπάρχει ἄλλος. Εὔχομαι δὲ οἱ δημοδιδάσκαλοι πάντες νὰ διοργανωθῶσι καὶ νὰ ἐμφανισθῶσιν ἡνωμένοι ὡς μία κραταιὰ δύναμις ἐν τῷ ἔθνει, ἐπιβάλλουσα σεβασμὸν πρὸς πάντας. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ πολεμηθῶσιν οἱ ἀποπειρώμενοι νὰ διαιρέσωσι τὰς δυνάμεις ἡμῶν. Ἡνωμένοι μὲν ἔχομεν ἐζησφαλισμένην τὴν νίκην, διῃρημένοι δὲ κινδυνεύομεν νὰ ἀπολέσωμεν καὶ ὅτι ἔχομεν. Διὰ τοῦτο φυλάττεσθε τοὺς συκοφάντας, τιμωρεῖται δὲ ἀδυσωπήτως τοὺς ἐχθροὺς τῶν σχολείων καὶ τῶν δημοδιδασκάλων. Σεῖς ἔχετε τὸ φοβερὸν τοῦ σωφρονισμοῦ ὅπλον. Διὰ τί δὲν κάμνετε χρῆσιν αὐτοῦ;

Ἂν Ἀθήναις τῇ 13 Νοεμβρίου 1893

Μετὰ πολλῆς ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης
Π. Π. Οἰκονόμος.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β'. ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ

Ἀξιότιμε κύριε Π. Οἰκονόμου,

Οἱ τὴν ἀπὸ 12 Ὀβρίου πέμψαντες ὑμῖν ἐπιστολὴν δημοδιδάσκαλοι, μαθόντες ἤδη τὴν ἀλήθειαν, θεωροῦμεν καθῆκον ὑπὸ τῆς ἱερᾶς εὐγνωμοσύνης ἐπιβαλλόμενον ἡμῖν νὰ σᾶς ἐκφράσωμεν *ἐγκαρδίους καὶ θερμοτάτας εὐχαριστίας*, ἀνθ' ὧν ὑπὲρ τῶν

δημοδιδασκάλων εἴπατε ἐν τῷ συγκροτηθέντι συμβουλίῳ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐλαττώσεως τοῦ μισθοῦ τοῦ κλάδου μας, καὶ ὧν γνῶσιν ἐλάβομεν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 13 φύλλου τῆς «Ἐκπαιδεύσεως», ὅπερ μόλις προχθὲς περιῆλθεν εἰς χεῖρας ἡμῶν.

Ἂν πρόκειται πρὸς διευθέτησιν τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως νὰ ληφθῶσι μέτρα ἀφορῶντα γενικῶς τοὺς ὑπαλλήλους, εἰ καὶ ὁ βίος ἡμῶν—καὶ δὴ τῶν ἐγγάμων— κατέστη ἀβίωτος ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ μισθοῦ μας εἰς ἀνθρωποπρεπῆ βίον οὐ μόνον θὰ ἐθεωροῦμεν ὕβριν τὴν ἐξαίρεσίν μας, ἀλλὰ καὶ προθύμως καὶ εὐχαρίστως θὰ ἐδεχόμεθα καὶ τὴν ἐπὶ χρόνον τινὰ μὴ μισθοδότησίν μας. Δυστυχῶς ὅμως τὰ οἰκονομικὰ μέτρα φαίνονται ὅτι—ἀφορῶσι μόνον τὸν δημοδιδασκαλικὸν κλάδον, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἄδικον ἀστοργίαν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας πρὸς αὐτόν.

Εἴπατε ἐν τῷ συμβουλίῳ τὸ ἀδύνατον τῆς συντηρήσεως τοῦ *διδασκάλου* δι' 80 δραχμῶν· ἀλλὰ μὴ εἶναι αὕτη δυνατὴ δι' 150; Ἐκ τούτων τῷ κρατοῦνται λόγῳ συντάξεως καὶ διὰ τὸ χαρτόσημον τῆς ἀποδείξεως δραχ. 13,25. + 16 (κατὰ μέσον ὅρον) διὰ τὸ μετοχικὸν ταμεῖον, εἰς ὃ ἐγένετο μέτοχος ὑποχρεωτικῶς καὶ λυπούμενος τὰς ἄχρι τοῦδε καταθέσεις του ἀναγκάζεται νὰ μείνῃ τοιοῦτος = 29, 25. + 11 (καὶ πλέον πολλάκις) διὰ προεξόφλησιν, εἰς ἣν πολλῶν ἕνεκεν (πλὴν τῆς ἐξαιρέσεως ἐλαχίστων) ἀναγκάζεται = 41,25 + 30 (κατὰ μέσον ὅρον) τοῦ ἐνοικίου του = 71,25. μὲ τὰς ὑπολοίπους 78 δρ. δύναται οὐχὶ εἰς τὰς ἀνάγκας πολυμελοῦς οἰκογενείας, ἀλλ' εἰς τὰς ἀτομικάς του νὰ ἐπαρκέσῃ; Παιδιᾶς ἄρά γε χάριν ἢ ὡς μελέτημα σπουδαῖον· καὶ ὡς σπουδαῖοι ἄνδρες προέτειναν οἱ προτείναντες τὴν ἐλάττωσιν τῆς τῶν δημοδιδασκάλων μισθοδοσίας; Τὸ πρῶτον τοὺς ταπεινοῖ, τὸ δεύτερον τοὺς καταδικάζει.

Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως ἀγάπης, καὶ αἰωνίου εὐγνωμοσύνης.

Ἐν Δηξουρίῳ τῇ 20 Νοεμβρίου 1893.

Ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν δημοδιδασκάλων ὡς ἀνωτέρω.

ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ

Σεβαστέ μοι διδάσκαλε!

Πολὺς παρῆλθε χρόνος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ διορισμοῦ μου χωρὶς νὰ σᾶς γράψω. Εἶνε ὅμως ἐπιβεβλημένον εἰς ἐμὲ καθῆκον, ἀφ' οὗ ἐτακτοποίησα ἤδη τὰς τοῦ σχολείου μου ἐργασίας, νὰ χαράξω ἐπὶ τοῦ χάρτου ὀλίγας γραμμάς, καὶ ἐπιστείλω ταύτας ὡς φόρον εὐγνωμοσύνης ὑμῖν τῷ πνευματικῷ ἡμῶν τροφεῖ τῷ καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας μορφώσαντι ἡμᾶς καὶ ἐνσταλάξαντι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὴν πρὸς τὸ ὑψηλὸν ἔργον ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν, καὶ διὰ τῆς «Ἐκπαιδεύσεως» νῦν μεταδίδοντι ἱκανὰς παιδαγωγικὰς γνώσεις, ἃς δὲν ἠδυνήθητε ἀπὸ τῆς ἕδρας προφορικῶς νὰ μεταδώσητε, διότι ἡ ἄστοργος καὶ ἀτάσθαλος πολιτικὴ τῆς 3ης Μαΐου ἀπεμάκρυνε ὑμᾶς τότε τῆς διευθύνσεως τοῦ Διδασκαλείου, ἀνθ' ἡμῶν διορίσασα ἄλλον ἀντικαταστήσασα οὕτω τὴν δικαιοσύνην διὰ τῆς ἀδικίας, τὴν ἐμβρίθειαν διὰ τῆς ἐπιπολαιότητος, τὴν παιδαγωγικὴν ἐξοχότητα διὰ τῆς παιδαγωγικῆς μετριότητος χαρακτηριστικὰ ὅλως ἴδια ὅλως κοινὰ πρὸς τὰ τοῦ συνεταίρου αὐτοῦ, τοῦ ἐλλοχῶντος ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας.

Τοῖς διαπράξασι τοιοῦτο κακούργημα κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παιδείας ἀνῳκοδομήθη ἡ στήλη τοῦ ἀναθέματος καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐγενῶν δημοδιδασκάλων, καὶ ἐν τῇ «Ἐκπαιδεύσει» τῇ ἄριστα ἐπὶ 2 σχεδὸν ἔτη στηλιτευσάσῃ τὴν μωρίαν καὶ κακοβουλίαν τῶν ἀνθρώπων τούτων, τὸν προορισμὸν ἐχόντων τὴν χαλάρωσιν παντὸς γενναίου, ὅπερ ἄλλοι εὐγενεῖς καὶ τῆς παιδείας λάτρεις, διὰ πάσης θυσίας ἐπεδίωκον.

Καθῆκον ὅμως ἔχομεν ὄχι μόνον νὰ στηλιτεύσωμεν ἀλλὰ καὶ νὰ ὑμνήσωμεν, ὄχι μόνον νὰ ῥαπίσωμεν ἀλλὰ καὶ νὰ στέψωμεν.

Σὺ λοιπὸν ὁ τῆς παιδείας προστάτης καὶ ὁ τῶν διδασκάλων ὑπέρμαχος, βοήθει κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐπιδρομέων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, μάχου τὸν κράτιστον τοῦτον ἀγῶνα, ἄντλησον θάρρος εὐελπίστως ἀτενίζων πρὸς τὸ μέλλον, καὶ ἀναπέτασον πανταχοῦ τὴν σημαίαν τῆς φίλης «Ἐκπαιδεύσεως», εἰς τῆς ὁποίας τὰς πτυχὰς ἃς προσδράμωσιν οἱ πανταχόθεν διωκόμενοι διδάσκαλοι, ὅπως οὕτω διὰ τῆς ἰσχύος ἣν δίδει αὐτοῖς ἡ ἕνωσίς των, κατακεραυνώσωσιν καὶ καταιθαλώσωσι τοὺς τῆς παιδείας καὶ αὐτῶν ἀποτροπαίους ἐχθρούς. Τότε δὲ ὁπότε ἡ ἀρετὴ κατισχύσῃ, δέχθητι αὐτῆς τὸν ἔνδοξον στέφανον.

Σ. Σ. Ἡ συγκίνησίς μου καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη μου διὰ τὰ εὐγενῆ τῶν μαθητῶν μου αἰσθήματα εἶναι ἀνέκφραστος. Ἀποδίδω δὲ εἰς ἰδιαιτέραν εὔνοιαν τοῦ Θεοῦ ὅτι οἱ μαθηταί μου συνέπεσε νὰ εἶναι ἡ ἀγαθὴ γῆ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ καρποὺς τριακοσιοπλασίους παράγουσα. Ἐν τῇ εὐδοκιμήσει αὐτῶν ὡς διδασκάλων εὑρίσκω τὸν θρίαμβον τῶν ἡμετέρων ἰδεῶν. Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ σκέπῃ καὶ φρουρῇ αὐτοὺς πρὸς τὸ καλὸν τοῦ ἔθνους. Εὐχαριστῶ δὲ ἐκ καρδίας καὶ τοὺς ἄλλους δημοδιδασκάλους, οἵτινες δι' ἐπιστολῶν των ἐξεδήλωσαν τὰ πρὸς ἐμὲ αἰσθήματά των καὶ τὰς κρίσεις των ἐπὶ τῇ γενομένῃ παραχαράξει τῶν σκέψεών μου περὶ τοῦ μισθοῦ αὐτῶν. Ἂς μὲ συγχωρήσουν δὲ, διότι δὲν δημοσιεύω τὰς ἐπιστολάς των. Ἡ ἐπιθυμία μου εἶναι νὰ διορθωθοῦν τὰ σχολεῖα, οὐχὶ δὲ νὰ ἀκούω ἐπαίνους. Ἡ δὲ κοινωνία καὶ οἱ διδάσκαλοι γνωρίζουν τίς ἐκτελεῖ τὸ καθῆκόν του καὶ τίς ὄχι.

Αἱ σταλεῖσαι διατριβαὶ περὶ τῶν σχολικῶν ζητημάτων δημοσιευθήσονται ἐν τοῖς ἑπομένοις φύλλοις.

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν Καταστημάτων ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 3 039—1893.